

Oorlog en Vrede (V) - Volken die de vrede leren

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Micha 4, 1-5

2^e schriftlezing: Romeinen 15, 7-13

3^e schriftlezing: Lucas 22, 35-38

Inleiding

In deze dagen, honderd jaar geleden, werd de eerste Slag aan de Marne uitgevochten tussen Duitsland en Frankrijk. De Duitsers werden teruggedreven, maar de Fransen konden hun overwicht niet goed uitbuiten en een langdurige loopgravenoorlog was het gevolg. Psychologisch komt eigenlijk iedereen die geweld gebruikt, voor je er erg in hebt in een 'loopgraaf' terecht waar je niet gemakkelijk weer uit komt. Maar al te gauw wordt je zelf gegraven loopgraaf een graf. Het thema, van deze laatste dienst in de serie over oorlog en vrede is: Volken die de vrede leren.

Gemeente van Christus,

het is helaas een buitengewoon actuele vraag: Welke kracht brengt de volkeren in beweging? 'Wat brengt mensen ertoe huizen in brand te steken en hun gelijken te doden?'¹ Dit vraagt de Russische schrijver Lev Tolstoj (1828-1910) zich af in zijn roman 'Oorlog en vrede' uit 1869. Dat boek gaat over die andere grote oorlog, die nu 200 jaar geleden, in 1814, na een enorme nederlaag van Napoleon was afgelopen. De grote oorlog van Napoleon die een dramatisch dieptepunt bereikte met de volkomen mislukte veldtocht naar Moskou, een schrijnende wond, traumatisch in de Russische ziel. In totaal verloren 1 miljoen mensen, militairen en de vele burgers van de dorpen waar de legers langskwamen samen, het leven.

Tolstoj is in zijn analyse heel nuchter. Napoleon was helemaal geen groot veldheer, net zo min als de Russische generaals. Hoogmoedig en ijdel, dat was hij zeker, onvoorstelbaar arrogant en harteloos. Genadeloos rekent Tolstoj af met heldenverering en de factor 'grootheid' in de menselijke geschiedenis. Die mannetjes aan de top die hun bevelen schreeuwen te midden van de kruitdampen waren in de ogen van Tolstoj slechts exponenten van een groot krachtenveld, dat feitelijk door niemand werd bestuurd. Ik moet denken aan het nummer 'Goodnight Saigon' van Billy Joel: 'Who was wrong and who was right? It didn't matter in the thick of the fight.' De zogenaamde genialiteit van Napoleon en de andere veldheren, wordt door Tolstoj belachelijk gemaakt.² Niet een godheid, niet de leider en ook niet de wil van het volk gaf daarbij de doorslag. De factor stomme toevalligheden is ten tijde van oorlog volgens Tolstoj veel groter dan

mensen willen weten. Dat willen ze niet weten, want als ze dat toegeven vervalt in feite de legitimatie van het geweld. Tolstoj heeft een stille hoop. Door dit te beseffen zullen mensen zich niet zomaar meer laten commanderen. Juist van dit bewustzijn, verwacht Tolstoj, kan een krachtige stimulans uitgaan zwaarden om te smeden tot ploegscharen.

Als een machtige locomotief des doods zag Tolstoj de oorlogsmachine over de landen denderen.³ Het was een machine die niet te stoppen was, omdat mensen het principe van de aandrijving niet begrepen, zoals boeren in zijn tijd vaak niet beseften hoe het kon dat een trein door stoom kon rijden.⁴ Tolstoj schrijft: 'Zonder deze rechtvaardigingen zou er geen antwoord zijn op de simpelste vraag die zich opdringt bij het beschouwen van elke gebeurtenis: hoe kunnen miljoenen mensen collectieve misdaden begaan, oorlog voeren, moorden en dat soort dingen?'⁵ Tolstoj geloofde dat het doorprikken van de fabel van de grootheid in de geschiedenis kon leiden tot een heilzame eenvoud, een besef van dienstbaarheid in plaats van heerszucht.

Het was niet realistisch van Tolstoj zo te denken en toch? Altijd zullen er weer goede redenen voor mensen zijn om tegen elkaar ten strijde te trekken. Tolstoj heeft grote invloed gehad. Een van zijn meest toegewijde leerlingen kent u allemaal. Mohandas, K. Gandhi, beter bekend als Mahatma, (1869-1948) heeft de boeken van Tolstoj zorgvuldig gelezen. Met name een ander boek van Tolstoj, 'Het Koninkrijk Gods is in u', heeft grote indruk op Gandhi gemaakt en hem geïnspireerd tot zijn strategie van geweldloos verzet en burgerlijke ongehoorzaamheid.⁶ In 'Oorlog en vrede' schrijft Tolstoj over grootheid in de geschiedenis:

Voor ons, aan wie Christus de maatstaf van goed en kwaad heeft gegeven, bestaat er niets onmeetbaars. En er bestaat geen grootheid, waar geen eenvoud, goedheid en waarheid is.⁷

In wereld van de Griekse mythen is het Prometheus die in een moment van hoogmoed het vuur van de Olympische goden steelt en aan de mensen geeft.⁸ De goden namen wraak op een vreselijke manier. Uit de doos van de mooie Pandora kwamen alle rampen die je

je kunt voorstellen en de rampen verspreiden zich over de hele wereld. Pandora was dom genoeg om die doos uit nieuwsgierigheid te openen. Prometheus staat symbool voor techniek en vindingrijkheid. Hij wordt graag als identificatiefiguur gebruikt door technische opleidingen, bijvoorbeeld door de Technische Universiteit Delft. Pandora staat symbool voor het onvermogen van mensen verantwoordelijkheid te dragen. Ethisch blijven zij ver achter bij de hoge vlucht van de techniek. Tenslotte leidt de onvoorstelbare kracht van vuur en alles wat met behulp van dat vuur gemaakt kan worden van metaal tot verwoestende oorlogen. Zo gezien zijn zwaarden en kanonnen het gevolg van de vloek van de goden. Beethoven heeft een prachtig ballet geschreven bij dit verhaal van Prometheus, een muziekstuk dat begint met de tedere scheppingsmomenten waarin de mens de eerste stapjes zet, maar dat onvermijdelijk eindigt in het niet te beheersen geweld van de oorlog.⁹

U begrijpt, dit is een mythologische duiding van een groot wereldprobleem. Toltojs tijdgenoot Charles Darwin (1809-1882) geeft het antwoord op een andere manier. En, ik denk, ook hij gelijk. Darwin spreekt van 'the laws of battle' als een aspect van de evolutieprocessen waaraan alle leven onderworpen is.¹⁰ Het krachtige leven is van nature bestemd zich door te zetten. Bij vele levensvormen, van insecten tot vogels en grote zoogdieren, zijn de mannetjes van nature uitgerust met 'wapens'. Heftige onderlinge gevechten zijn het gevolg. Meestal gaat het om dominantie over de vrouwtjesdieren en het bewaken van het territorium. We kennen de herten met grote geweien. Op vele plaatsen, overal ter wereld zijn skeletten gevonden van dieren die in het gevecht niet meer van elkaar los konden komen. Winnaar en verliezer vonden samen een tragische dood. Darwin beschrijft olifanten, hengsten, antilopen en kamelen, die letterlijk tot de tanden gewapend zijn en een enorme agressie kunnen ontplooiën. Het leven is, zo beschouwd beheerst door een 'struggle for existence', een strijd om het bestaan, onvermijdelijk verbonden aan natuurlijke selectie.¹¹ Dit proces is voor mensen niet stuurbaar. Het gebeurt.

Beschaafde landen en culturen zijn niet immuun voor dergelijke natuurlijke impulsen. Natuurlijke selectie eist een bepaalde tol. Het is wel belangrijk, vindt Darwin, om deze krachten in toom te houden. Hij is niet naïef of optimistisch. Vooruitgang is nooit een automatisme. Er kunnen perioden zijn van ernstige terugval in menselijke beschaving. Eindeloos gekibbel, gebrek aan samenwerking en egoïsme kunnen een hele beschaving doen verkrumelen.

Agressie, ondertussen, heeft een functie. Wij doen er goed aan dat niet te ontkennen. Mits in gematigde vorm, kan het belang van agressie niet worden ontkend. Waarden moeten verdedigd worden. Darwin zag

daarbij de waarde van religie vooral in de beschavende zin. De Gouden Regel 'behandel anderen zoals uzelf behandeld wilt worden' stond wat hem betreft in het hart van de ethiek.¹² Een groot verschil met de dieren is dat mensen in staat zijn op hun gedrag te reflecteren. Zij kunnen spijt hebben. Zij kunnen leren!

Jezus zegt:

Behandel anderen dus steeds zoals je jou willen dat ze jullie behandelen. Dat is het hart van de Wet en de Profeten.¹³

Dit is een tekst om in een gouden lijst boven je bed te hangen. Het is niet zo, wat wel eens wordt gedacht, dat Jezus mensen oproept om over zich te laten lopen. De andere wang toekeren,¹⁴ kan op een bepaald moment een heel goed initiatief zijn als een geweldsspiraal doorbroken moet worden. Maar, we zagen het eerder, het stapelen van gloeiende kolen op het hoofd van de ander, betekent op z'n minst ook hem of haar aan het denken zetten over het gewelddadige gedrag.¹⁵ Vandaag lezen wij van een ander moment waarin Jezus zijn leerlingen oproept een zwaard te kopen. Over deze raadselachtige tekst hebben de bijbeluitleggers zich het hoofd gebroken. Juist de plaats waar de tekst staat roept de grootste vragen op, want het is aan de vooravond van zijn lijden dat Jezus dit zegt. De twee zwaarden waarmee de discipelen dan komen aanzetten, zijn door de middeleeuwse pausen wel opgevat als bevestiging voor de oppermacht van de paus die, zelf voorzien van het geestelijke zwaard, aan de keizer het tweede zwaard, dat is de wereldlijke macht geweld te gebruiken, mocht uitdelen,¹⁶ sindsdien een even tragisch als hardnekkig misverstand.

Jezus bedoelt niet dat geweld in orde is. Geweld is niet in orde in het Koninkrijk van God. Geweld is altijd een teken van onmacht. De betekenis is een oproep tot waakzaamheid. Reflecteren op gedrag, dat lijkt de sleutel, ook in de beroemde tekst uit Micha. Volken leren de vrede. Dat is ook van Jezus een diep verlangen. De tekst van de profeet Micha, die we ook vinden in het profetenboek Jesaja, werd in 1959 aangebracht op een muur in New York, in het park bij het gebouw van de Verenigde Naties bij het standbeeld van de geweldige krachtige man die bezig is met een hamer een zwaard tot een ploegschaar te bewerken.¹⁷ Het was een geschenk van de Sovjetunie. Ik denk wel eens, hoe zou Poetin vandaag zo'n tekst beluisteren? Misschien ziet hij er zichzelf wel in, met al die spierbundels. Maar kun je dan echt door forceren de vrede bewerken? Ik weet het niet, maar ik vermoed dat Poetin in de bijbeltekst een stichtelijkheid hoort die ver van het natuurlijke leven af staat. En dat is ook zo. In het standbeeld van de gespierde man herkent hij misschien wel zichzelf. Misschien is dat juist het

probleem. Veelbetekenend ontbreken in New York de woorden over God die onderricht zal geven en zal rechtspreken tussen de volkeren. Was daar echt geen plaats meer voor op de muur? Of kwamen die woorden de machtigen der aarde slecht van pas? Het politieke gestuntel van de grootmachten dat we in de Veiligheidsraad mogen waarnemen staat er niet los van.

Volken, mensen, wij, worden opgeroepen ons te bezinnen en de balans op te maken voordat we vastlopen in onze zelf gegraven loopgraven. De Tien Geboden zijn daarbij als een spiegel die er om vraagt naar jezelf te kijken in het licht van God. Zo wordt inhoud gegeven aan de opgang naar Jeruzalem. De tempel is opgebouwd rondom de richtlijnen van God. Dat geldt voor iedere integere religie. Israël kende de gewelddadige koningen die kwamen om de stad van de vrede te verwoesten maar al te goed. Eens zouden ze wéér komen, geloofden de profeten, maar dan om de vrede te leren. Dit is de droom. Dat is een radicale omdraaiing van de geschiedenis. U en ik weten, het is een verlangen, een visioen, maar wel een droom die mensen delen met God. Vandaag wil ik niet sceptisch zijn, ook al woedt het geweld in de wereld schijnbaar onbelemmerd voort.

Toen het er op aankwam, heeft Jezus zijn leerlingen opgeroepen tot een alerte houding. Wat hij precies

heeft gezegd, weten we niet. Maar zij zullen op weg gaan, als vredestitelers de wereld in en doen er goed aan zich toe te rusten, nuchter en zelfbewust. Konden zij, toen Jezus nog naast hen liep met een minimum aan middelen volstaan, zij doen er in de toekomst goed aan overal op te zijn voorbereid. Maar dat Jezus dit vooral geestelijk bedoelt en niet gewelddadig, blijkt als een van de leerlingen bij de arrestatie van Jezus er met een zwaard op los gaat slaan. Jezus geneest de wond van de mens die stond aan de kant van zijn vijanden. Zo was en is hij de Zoon van de God van de vrede, voor hen en voor ons.

Amen.

Uitzending en zegen

Na de zegen wordt de nieuwe expositie geopend, blijft u even zitten, tenzij u nodig weg moet. U bent gezegende mensen. Uw Heer gaat voor u uit, op weg naar de vrede. Zelfs volken leren van hem de zachtmoedigheid, de vergevingsgezindheid, de menselijke maat. Moge de Geest van Christus aan de wereld de betekenis van de geboden openbaren van de God die de Schepper is van allen.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de Heilige Geest,
is met jullie allen.

Noten

¹Tolstoj, L.N., *Verzamelde werken*, 4, *Oorlog en vrede* (1869), II, vert. Y. Bloemen en M. Wiebes, Amsterdam 2006, 1506.

²Ibidem, 1365-1371.

³Net als in Anna Karenina gebruikt Tolstoj in *Oorlog en vrede* de locomotief als beeld voor een ontwortelende moderniteit waarop de mens de grip geheel is kwijt geraakt.

⁴Ibidem 1513-1514.

⁵Ibidem, 1530.

⁶Gandhi, M.K., *An Autobiography, or The Story of My Experiments with Truth* (1927), Harmondsworth 1987, 136.

⁷Tolstoj, ibidem, 1366.

⁸Graves, R., *Griekse mythen* (1955), vert. K. Helsloot en L. Huisman, Houten 1999, 142-143.

⁹L. van Beethoven, Opus 43, *Die Geschöpfe des Prometheus*, balletmuziek. Prometheus geldt tegelijk als de mensenschepper, heel mooi door Beethoven weergegeven in de muziek die de eerste wankele stapjes van een kleine peuter verbeeldt.

¹⁰O.a. Darwin, Ch., 'The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex' (1871), in: Wilson, E.O. (ed.), *From So Simple a Beginning. The Four Great Books of Charles Darwin*, New York/London 2006, 1156ff.

¹¹Ibidem, 867-881.

¹²817-838.

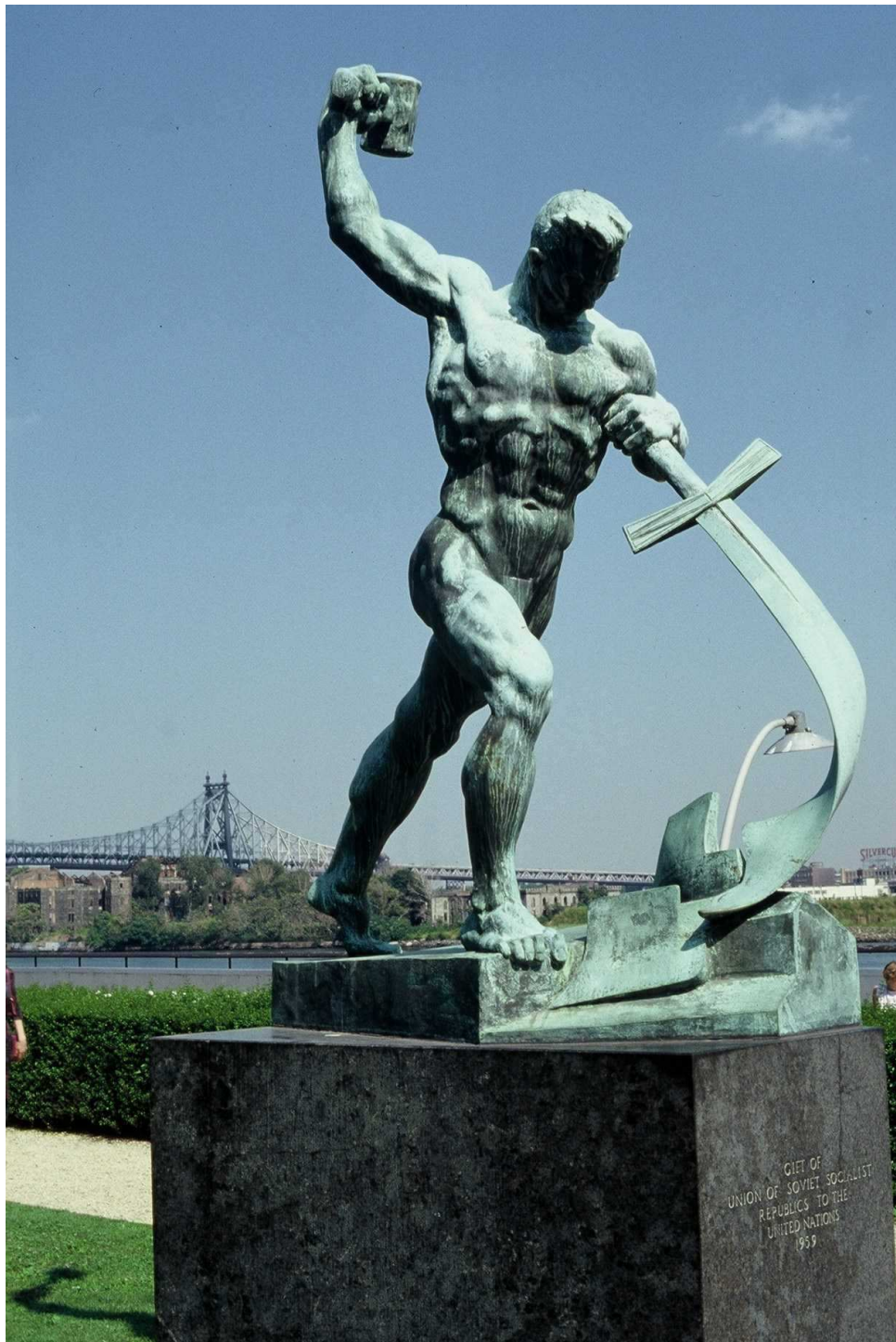
¹³Matteüs 7,12.

¹⁴Matteüs 5,39.

¹⁵ Cf. Romeinen 12,20.

¹⁶ Ideologie van de twee zwaarden, waarop paus Bonifatius VIII (paus 1294-1303) zijn aanspraken op een zogenaamde 'godsregering' had gevestigd. Bovon, F., *Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament*, III/4, *Das Evangelium nach Lukas*, 19,28 - 24,53, Neukirchen/Vluyn 2009, 278-290, i.z. 280 en 286.

¹⁷ Het beeld is van Evgeniy Vuchetich (1908-1974)

Figuur 1: 'Let us beat swords into plowshares' (1957)